

ՍՈՎՐԱՏԵԱՆ ՊԱՏԳԱՄԸ՝ «ԾԱՆԻՐ ԶՔԵԶ»

Ահա մեկը այն պատգամներէն կամ խորիմաստ խօսքներէն որոնք շատ կանուխէն արտաբերուած ու գրուած անծանօթ միտքէ մը կամ ժողովրդական անանուն իմաստութեանէն՝ երկար ժամանակով, երբեմն դարերով տեսած են զիրենք կարդացող ու անցնող շարանը անտարբեր մարդերուն, բայց որոնք գտած են վերջապէս օր մը այն ընտրեալ միտքը որ պիտի իրապէս հասկնար իրենց թափուն ու խոր իմաստը եւ իրենցմով բեղմնաւորէր մարդերուն իմացական ու հոգեկան կեանքը:

Այսպէս եղաւ պարագան Յունական Տաճարի մը ճակատին արձանագրուած Զօնին՝ «Անծանօթին Աստուծոյ»ին: Ան հոն մնաց, որքան դարեր, չհասկցուած մարդոցմէ, սպասելով Հեթանոսաց Առաքեալին, որ միայն նախասահմանուած էր հասկնալու զայն, անկէ հանելու թափուն ոյժ մը իր փարոգութեանը՝ նոյն այն ժողովուրդին մէջ որ կարծես յանգէտս զայն գրեք էր իր տաճարներէն միոյն ճակատին:

Այսպէս նաեւ պարագան այս պատգամին՝ «Ծանիր Զքեզ»:

Դելփեան Տաճարի ճակատին գրուած՝ օր մը պիտի կարդացուէր Սոկրատէն ու ներշնչէր անոր իմաստութիւնը... անոր նշանաբանը դառնար, ու ասով իսկ կարելի է ըսել նշանաբանը՝ նշմարիտ իմաստասիրութեան բոլոր գալիք ժամանակներուն:

Սոկրատ իր երիտասարդութենէն հետեւած էր Աթէնքի մէջ այն ատեն գոյութիւն ունեցող իմաստասիրական դպրոցներուն, եւ ծանօթացած՝ անոնց

ուսուցումներուն: Բայց անոնք չէին կրցած զինք գոհացնել: Իմաստասիրութիւնը զբաղեցնող խնդիրներուն մէջ տեսած էր էն կարեւոր հարցին անտեսումը՝ Մարդէն մարդուն ճանաչումի հարցին:

Յունական իմաստասիրութիւնը իր ծաղկումի առաջին ժամանակներուն ջանացեր էր տիեզերքի նախանիւթը գտնել: Այսինքն ճշտել թէ ո՞րն է սկզբնական այն նիւթը որմէ յառաջ եկած կամ կազմուած են աշխարհի մէջ մեր տեսած բոլոր իրերը: Եւ տարբեր իմաստասէրներ զանազան նիւթեր մատնանշեր էին իրր սկիզբ բնութեան րազմագան նիւթերուն եւ րացատրիչ անոնց պարզած երեւոյթներուն, եւ ըստ այնմ կազմած՝ իրենց տիեզերագիտական նախնական տեսութիւնները: Այսպէս՝ մէկը ջուրը, միւսը՝ անորոշը, ուրիշ մըն ալ օդը կ'ընդունէր իրր առաջին պատճառը բոլոր ձեւերուն եւ նիւթերուն:

Աւելի վերջը Յունական աշխարհը տեսեր էր զարգանալը աւելի բարդ իմաստասիրական դրութիւններու, ինչպէս՝ Եղէական, Հերակլիտեան, Պիթակորեան, Արդեբեան, Էմպիտոկղէսի, Անաքսակորի Վարդապետութիւնները, որոնք Տիեզերական լինելութիւնը անոր մի էութեան հետ հաշտեցնելու խորունկ հարցն էին դրեր, բայց որոնք իրենց կարգին դարձեալ առաւել կամ նուազ խնդրական Տիեզերախօսական վարկածներ բերելէ անդին չէին կրցեր անցնիլ...:

Մինչեւ որ եկեր էին Սոփեստները որոնք այդ վարդապետութիւն-

ներուն հակամարտութիւնն իսկ օգտագործելով, խնդրոյ առարկայ ըրեր էին մարդկային մտքի ճշմարտութեան հասնելու կարողութիւնն էապէս, եւ յանգեր՝ իմացական եւ բարոյական սկեպտիկութեան...:

Իրաւ ալ Սոփեստներու սկեպտիկութիւնը քայքայումն էր ճշմարտութեան հաւատքին հետ՝ բարոյական հաւատքին ալ: Անոնց համար չկար քացարձակ ճշմարտութիւն մը, որուն՝ բոլոր մարդերը ձգտէին հասնիլ: Որովհետեւ, ըստ իրենց, «ամէն մարդ իրեն յատուկ կերպը եւ չափը ունի դիտելու եւ չափելու»: Ուրիշ խօսքով՝ «մարդը ամէն բանի չափն է»: Հետեւաբար չկայ նաեւ ճշմարիտ բարոյական մը, այլ իւրաքանչիւր ոք իր բարին ունի, որ կը նոյնանայ իրեն հանելիին եւ իրեն համար շահաւորին հետ:

Ահա այս բոլորին տեղ եւ այս բոլորին դէմ էր որ, Սոկրատ՝ մարդուն ինքնաճանաչման խնդիրը առաջարկեց իմաստասիրութեան:

Մինչեւ այն ատեն Յոյն միտքը արտաքին իրերու վրայ ու մանաւանդ երկկիմքները պտտեր էր ամուլ որոնումներով: Բայց անտեսեր էր այն միակ առարկան զոր պէտք էր ճանչնար ամէնքէն առաջ. նոյն ինքն մարդը: Սոկրատ կ'ըսէր մարդուն. ինքզինքդ ճանչցիր ամէն բանէ առաջ, էն կարեւորը այդ է քեզ համար: Այդ ճանաչման հաստատուն կոուանին վրայ միայն կրնաս հիմնել յետոյ ամէն ուրիշ ճանաչում: Ու Սոկրատ իրագործեց իմաստասիրութեան էն մեծ յեղաշրջումը, զայն փոխադրելով ինչպէս ըսուած է «երկիմքներէն երկիր»:

Խորունկ համոզումն էր կու գար իր նորութիւնը:

Արդարեւ Տիեզերքի մէջ ներկա-

յացող բազմաթիւ իրերուն ծագումը քացատրելու համար առաջարկուած այդ դրութիւններուն կարելի չէր վստահիլ. անոնք չէին կրնար երաշխաւորել վստահելիութիւնը իրենց քացատրութիւններուն: Անոնք կարծիքներ, վարկածներ կրնային ըլլալ միայն, վասն զի մարդուն միտքը իր այն ատենի նախնական միջոցներով դեռ շատ հեռու էր իրաց բնութիւնը իրապէս հասկնալու կարելիութիւններէն:

Իմաստասիրութիւնը իրեն առարկայ առնելով մարդն իսկ, կրնար վստահ ըլլալ որ իր հետազոտութիւնը ապարդիւն պիտի չմնար: Վասն զի եթէ տիեզերքին մէջ կայ առարկայ մը զոր կարելի է մարդուն՝ ճանչնալ եւ ճանչնալ խորապէս ու հաստատապէս, այդ ալ մարդն է: Մարդուն ծանօթութիւնը մարդուն միակ հաստատունն եւ իրեն համար էն օգտակար ծանօթութիւնն է:

Միւս կողմէ՝ մարդուն ինքնաճանաչումը անյետաձգելի անհրաժեշտութիւն մըն էր: Իրեն՝ մարդուն համար, տիեզերքը կը ներկայանայ բազմատեսակ էակներով, իրերով եւ երեւոյթներով, որոնց ծագման եւ կազմութեան բնութեանը ծանօթութիւնը կը ջանար ունենալ միտքը: Սակայն ամենէն առաջ ան պէտք էր ճանչնար այդ բոլորին մէջէն ամենէն շահեկան, ամենէն հետաքրքրական եւ ամենէն արժէքաւոր էութիւնը, որ մարդն է: Վասն զի մարդուն համար մեծ վնաս մը կամ պակաս մը չէր, անծանօթ մնալ երեւոյթներուն բնութեան, բայց մարդուն ինքզինքն տեղեակ չըլլալը, իր իսկ էութիւնը եւ բնութիւնը իրեն անծանօթ ունենալը ծանր հետեւանքներ ունէր իրեն համար թէ՛ անհատական եւ թէ՛ ընկերային կեանքին տեսակէտով:

Սոկրատ ճշմարտութեան եւ

բարոյականութեան դէմ Սոփեստներու սկեպտիկութիւնը ունէր գլխաւորաբար իր մտահոգութեան առարկայ: Ուստի անիկա ուզեց հաստատուն բարոյական մը տալ մարդուն: Յուցնել անոր, իր մէջ թափնուած բարձր էութիւնը, եւ զայն իր բարձրացման համար գործածելու պէտքը: Այս պատճառաւ Սոկրատ իր գաղափարին յարմար բանաձեւը գտնելով, որ էր՝ «Ծանիր Զեեզ», ուրիշ որեւէ բանէ աւելի բարոյականութեան հաստատուն կռուան մը տալ ունէր ի մտի:

Բայց իմաստասիրութիւնը դարերու ընթացքին կ'ընդարձակէ շրջանակը այդ իմացումին, լոկ բարոյականէն էաբանական դառնալով: Ու պիտի տեսնենք Յունական ժամանակներուն իսկ Պղատոնի եւ Արիստոտելի դրութիւնները հիմնուած մարդուն միտքի եւ էութեան ճանաչման վրայ, եւ անկէ հասնող՝ Տիեզերքի ճանաչման:

Ուրիշ ճամբով չէ որ պիտի փախն Միջին դարուն եւ նոր ժամանակներու իմաստասիրական մեծ դրութիւնները:

Նոր ժամանակները, ու մեր ժամանակը մանաւանդ, տեսան գիտութեանց զարգացումը: Գիտութիւնները բերին Տիեզերքի, բնութեան մասին այն լոյսերը զորս հին Յոյն բնագէտները ի զուր իմաստասիրական խորհուրդէն խնդրեք էին տալ: Բայց գիտութիւնները չի բռնեցին ու պիտի չի կրնան բռնել երբեք իմաստասիրութեան տեղը: Անոնց խօսքին առընթեր, իմաստասիրութիւնը միշտ իր խօսքը պիտի ունենայ ըսելիք: Եւ այդ պիտի ընէ հաւատարիմ մնալով Սոկրատեան պատգամին, «Ծանիր Զեեզ»: Արդարեւ իմաստասիրութիւնը իր մասնաւոր լոյսը ունի եւ պիտի ունենայ միշտ բերելու մարդկութեան, մարդուն մէջէն ու մարդով հասկնալու Տիեզերքը: Որովհետեւ, գիտութիւնները՝

աշխարհն ու նոյն ինքն մարդը դուրսէն կը ճանչնան, մարդու խորքէն անջատաբար, ուստի ոչ մէկ իմաստ կրնան նշմարել անոնց երեւոյթներուն մէջ, եւ էութիւնը իրենց համար բնութիւն կը մնայ լոկ: Մինչդեռ՝ իմաստասիրութիւնը միայն, աշխարհը դիտելով մարդուն մէջէն, ինքնին կը կենայ այն տեսակէտին վրայ, ուրկէ էութեան խորհուրդները կը յայտնուին: Ան է որ իմաստ մը կը դնէ իրերուն մէջ: Եւ այս պատճառաւ էութիւնը իրեն համար պարզապէս բնութիւն մը չէ, այլ ոգի մը: Առարկայօրէն ըմբռնուած էութիւնը չէ որ գերակայութիւն ունի մարդուն վրայ, այլ մարդը՝ էութեան վրայ, վասն զի մարդով, մարդուն կողմէ եւ մարդուն միջոցաւ է որ էութիւնը կը յայտնուի իր նշմարիտ նշանակութեան մէջ: Իրերը ինքնին մարդուն մէջ թափանցելով չէ որ իմաստ կ'առնեն, այսինքն անոնց հանդէպ մարդուն կրաւորական վերաբերմունքը չէ որ անոնց իմաստ մը կուտայ, այլ մարդուն ստեղծագործ գործունէութեամբ է որ կը յայտնուի այդ իմաստը իրերուն մէջ եւ անով է որ անիմաստ աշխարհը նշանակութիւն մը կ'ունենայ: Ուրեմն կը տեսնուի թէ «Ծանիր Զեեզ»ով բերուած գաղափարը կը մնայ միշտ կենդանի: Ան ոչ միայն Սոկրատի ժամանակին՝ այլ յաւերժական իմաստասիրութեան համար ծրագիր մըն էր: Սակայն եթէ իմաստասիրութենէն անկախաբար իջնենք գործնական կեանքին մէջ կը տեսնենք դարձեալ կարեւորութիւնը այս պատգամին:

Մարդը իր բնութեանը բերումով կը տարուի կատարելու գործեր, որոնց մղումը իր զգայարանքներէն, իր մարմինէն կու գան: Որոնք չունին նպատակ մը, որ իրենցմէ դուրս է եւ վեր: Անոնք իրենք իսկ են իրենց նպատակը: Եւ

մարդ պէտք է ճանչնայ անոնց բնութիւնը եւ փորձէ զսպել կամ չափաւորել անոնցմէ եկած մղումները, վասն զի անոնք հակամէտ են ծայրայեղութեան երթալու եւ մոլութիւն դառնալու, մարդը անկումէ անկում տանելու: Եւ անոնք կրնան կազմել մարդուն տկարութիւնները, թերութիւնները:

Միւս կողմէ սակայն իւրաքանչիւր մարդ կրնայ իր մէջ ճանչնալ կարողութիւններ որոնք իր երկրորդ բնութեան կը պատկանին: Եւ երբ ան ունենայ այն գիտակցութիւնը, թէ՛ ինք իր էութեամբը տարբեր է տիեզերքի մէջ գոյութիւն ունեցող միւս էակներէն, թէ՛ ունի ձգտումներ եւ զգացումներ որոնք իր մարմինն եւ զգայարաններու թելադրանքէն տարբեր են, թէ՛ իր մէջ կայ բարոյական աշխարհ մը, եւ թէ՛ անոր պահանջներուն իրագործման համար կամֆի գորութեամբ օժտուած անձ մըն է ինք, այն ատեն շատ աւելի դիւրութեամբ եւ յօժարութեամբ պիտի ջանայ տէրը ըլլալ իր անձին, ուղղել իր գործերը այդ գիտակցութենէն եկած լոյսին եւ անոր ցոյց տուած ճամբուն մէջ: Այսպէս՝ կ'ունենայ բուն ճանաչումը ինքզինքին, ճշտելով բաժինները ստորինին ու անցաւորին, եւ բարձրագոյնին ու անանցին տանող իր էական ձգտումներուն, եւ զանոնք միջոցները ընելով իր հոգիին ազնուացման եւ կատարելագործման:

Անհատական կեանքէն անդին հաւաքական կեանքի մէջ ալ կը յայտնուի կարեւորութիւնը նոյն պատգամին: Ինչպէս իւրաքանչիւր անհատ, իւրաքանչիւր ազգ եւս պէտք է ճանչնայ ինքզինքը: Ազգը հաւաքական անձ մըն է: Ազգի մը յաջողութեան գաղտնիքին մէկ մեծ մասը իր իբր ազգ ինքնաճանաչման մէջ պէտք է

փնտռել: Ատկէ՝ կարեւորութիւնը պատմութեան: Որքան ազգ մը գիտակցի իր կարողութիւններուն, կարելիութիւններուն, իր պատմական դերին, ու նաեւ թերութիւններուն ու տկարութիւններուն, այնքան աւելի յաջողութեամբ կրնայ վարել իր հաւաքական գործունէութիւնը, այսինքն իր քաղաքականութիւնը: Որքան գիտակցի արժէքին իր մեծ մարդերէն իրեն տրուած աւանդութիւններուն, այնքան անոնց մէջ կրնայ գտնել այն ոյժերը որոնք զինքը վեր պիտի բռնեն իր տագնապներուն մէջ:

Այսպէս՝ կը տեսնուի թէ «Ծանիր Զգե՛ք»ը պատգամ մըն է, որուն հետեւելով, որուն թելադրութիւնը իրագործելով միայն իւրաքանչիւր անհատ կրնայ լիովին արժեւորել եւ գործնականապէս բեղմնաւորել իր կեանքը: Նոյնպէս նաեւ՝ իւրաքանչիւր ազգ: Պատգամ մը՝ որուն թելադրութիւնը իրագործելով միայն իմաստասիրութիւնը կրնայ հասնիլ իրմէ սպասուած լոյսերը տալու մարդուն:

Բայց կը բաւէ՞ մարդուն՝ գործնական եւ նոյնիսկ իմաստասիրական այս լոկ մարդկային տեսակէտէ ինքնաճանաչումը: Ո՛չ: Մարդը իր գերագոյն վախճանին իրագործման մէջ ուղղուելու համար դեռ պէտք ունի վերին ինքնաճանաչման մը: Այն է՝ Աստուծոյ մէջէն, Աստուծոյ աչքին՝ իր եղածը եւ իրմէ սպասուածը գիտնալու: Այդ գերագոյն ճանաչումը կրօնական լոյսին յայտնութիւնը միայն կրնայ տալ իրեն: Ու քրիստոնէութեան բերած յայտնութեան գերագոյն արժէքը ասոր մէջն է:

11 Դեկտ. 1937
Երուսաղէմ

ԱԻԵՏԻՔ ՍՐԿ.
ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ